

A N A P V I S S Z H A N G J A

PELLENGÉRRE A PELLENGÉRT IS

A Magyarosan nyelvtisztogató folyóiratban sokszor élvezettel olvassuk Tiszamarti Antalnak a helyes magyarságért vívott tüzes küzdelmeit. Kemény kirohanások ezek. Írójuk huszár «virtussal» (bocsánat az idegen szóért!) osztogatja hatvágásait jobbra-balra mindazoknak, akik vétének a magyar nyelv helyessége, tisztasága, a kifejezés szabatossága ellen.

Most nagyobbra vállalkozott Tiszamarti. Egész könyvet kötözött oda a pellengér szégyenfájához s ebben a könyvben a magyar tudományos irodalomnak és a magyar tanulmányírásnak legkiválóbbjait. A Pellengér — ez a címe a kis kötetnek — olyan elismert; sőt nagynevű írókról állapítja meg, hogy nem irnak helyes magyarsággal, vagy legalább is sokszor törik kerékbe a nyelvet, mint Ravasz László, Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Keresztury Dezső, Zsirai Béla, Zolnai Béla, Bartucz Lajos, Farkas Gyula, Kerecsényi Dezső, Viski Károly, Kodály Zoltán, Gerevich Tibor és Szekfű Gyula. Tiszamarti szerint ez a megállapítás annál súlyosabban esik a latba, mert az említett írók éppen arra a kérdésre feleltek rossz magyarsággal: mi a magyar? Ezen a címen a Magyar Szemle Társaság adott ki könyvet. «Egy ilyen munka előadásának — írja Tiszamarti — a legtökéletesebb, legzengőbb, legtisztább magyarságúnak kellene lennie. Hiszen éppen ez lenne egyik legerősebb érv a szellemi magyarság egysége és értéke, eredetisége és műveltsége mellett. Magyarságunk erejének leg-hatalmasabb igazolása ez az Európa közepén társtalanul is diadalmas nyelv.» Szerinte azonban nem így történt, mert azt kell látnunk, hogy «éppen azok, akik összefogtak, hogy nemzetünk hitét egységgé, megingathatatlaná, az ábrándnak még árnyékától is mentessé tegyék, szinte kivétel nélkül olyan nyelven művelik ezt, hogy az egészséges magyar ösztönt kihívják maguk ellen».

Tiszamarti Antal így ront neki, hogy saját szavaival éljünk a magyarság szellemi vezérkarának s még a legnagyobb élő magyar költőről is kíméletlenül jelenti ki, hogy nem egyszer vét a magyar nyelv ellen. Nem kell mindjárt feljajdulni és tekintélyrombolásra hivatkozni. A magyar nyelv legfőbb kincsünk, meg kell hát védeni még azok ellen is, akik maguk volnának leghivatottabb védői. Sőt talán ezek ellen legfőképen, hiszen az ő hibáik, elvételeik veszedelmesebbek, mert joggal találhatnak követőkre. Egészen biztos az

is, hogy éppen ők fogják legjobban megszívnálni, ha jogos szemrehányást tesznek nekik és kiküszöbölik írásukból, ami esetleg talán csak véletlen elnézésből, gondatlanságból, a munka hevében csúszott bele. Sajnos úgy van, hogy főképp a városban élő, állandóan újságot olvasó ember nyelvérzéke igen megromlott. Legtöbbször észre sem vesszük már, ha vétünk a magyar nyelv ellen és külön össze kell szednünk magunkat, óvatos figyelemmel kell megrágnunk szinte minden szót, ha azt akarjuk, hogy elkerüljük a hibákat. De még így is óhatatlan egy-két botlás. Éppen ezért fontos hát, ha mennél gyakrabban figyelmeztetnek bennünket, ha mennél alaposabban a szánkba rágják a legsűrűbb tévedéseket, hiszen csak így mehet az át a vérünkbe, csak így válhat ismét ösztönös készségűvé helyes nyelvérzékünk.

Kérdés azonban, megérdemelték-e a «Mi a magyar?» írói ezt a kíméletlen Pellengért. Igaza van-e Tiszamarti Antalnak abban, amit állít, vagy igaza van-e mindenben. Egyet előljárójában mindjárt állapítsunk meg: hogy mai tudós íróink, ha itt-ott talán botlanak is egyet és vétenek a magyar nyelv természete ellen, általában mégis könnyedén, világosan, fordulatosan, lendületesen, sőt legtöbbször élvezetesen írnak magyarul. Ez pedig óriási eredmény. Ha csak a nemrég multa pillantunk is vissza, azt kell látnunk, hogy tudományos kérdésekről, még legkiválóbb íróink is nehézkesen, lomposan és olyan sűrített előadásban irtak, hogy ugyancsak fejtörésbe került a világos értelmet kihámozni könyveikből. Ma tudományos könyvet is olyan zavartalan könnyedséggel olvashatunk, akár egy szépirodalmi művet. Ez föltétlenül nagy haladás. És a «Mi a magyar» írói csaknem egytől-egyig kitűnő stiliszták.

Tiszamarti Antal általában két fő kifogást emel a kötet írói ellen: az egyik az, hogy azoknak az íróknak nagy része, akik arra vállalkoztak, hogy komoly tanúságot tegyenek a magyarság mellett, idegen névvel tették azt, a másik, hogy tanulmányaikban rengeteg idegen szót használnak. Az első véleményét semmiképpen sem oszthatjuk, sőt nyíltan kimondjuk, nem vagyunk barátai a névmagyarosításnak. A név maga nem mond semmit. A legidegenebb hangzású név mögött rejtőzhetik a legbecsületesebben, legőszintében érző magyar szív. Viszont a legsujtásosabb, legvitézhetősebb magyar név viselője is volt már esküdt ellensége és rombolója a magyarságnak. Nagyon érthető, hogy valaki családi érzésekből, hagyománytiszteletből ragaszkodik régi nevéhez, mely lehet ősi, ha nem magyar hangzású is. Éppen ez a hagyománytisztelete valamelyes biztosítéka annak, hogy a nemzeti hagyományt is

tisztelni fogja. De a mi esetünkben meg éppenséggel lehetetlen volna, hogy a «Mi a magyar» tanulmányainak egyik.másik írója nevét megmagyarosítsa, vagy éppen erre az egy alkalomra változtatta volna meg. Babits Mihály egy élet munkájával szerzett becsületet, költői csengést ennek a névnek. Ez a név fogalom. Írásának éppen ez ad súlyt, hogy a Babits-név van alatta. Szinte elképzelhetetlen, hogy ezt a tanulmányát más, eddig ismeretlen új névvel jegyezze. Ugyanezt mondhatjuk Bartucz és Gerevich nevééről is. Mind a két név fogalom szakmájában. A tanulmány azért érdekes, súlyos, hitelérdemlő, mert Bartucz vagy Gerevich írja. Itt ismét csak hiba volna egy semmitmondó, új név. Különbön önmagával cáfoljuk meg Tiszamartit. Éppen ebben a könyvében veszi védelmébe Dengl idegen nevét, akit jó magyar nyelvtisztogatónak tart, jóllehet nem magyar csengésű a neve és nem is követeli tőle, hogy nevét a magyar hitelesség érdekében változtassa meg. Ebben igaza is van. Bár Dengl helyes magyar nyelvérzéke nem jár mindig a legjobb nyomon, helyes megállapításának értékét semmivel sem csökkenti, hogy mondjuk nem «*Dárdaynak*» hívják.

A másik kérdésben azonban igaza van Tiszamartinak. Az idegen szavak használatát lehetőleg kerülni kell. Semmivel sem szebb, tudományosabb, súlyosabb az írás, ha sűrűn megtüzdelik idegen szókkal. Legfeljebb nagyképűbb. Az is tagadhatatlan, hogy a «Mi a magyar» tanulmányainak szerzői két marokkal szedték az idegen szókat. Erre nem volt semmi szükség. Sőt merem állítani, hogy minden tanulmány formásabb, csinosabb, előkelőbb volna, ha az idegen szavaknak legalább háromnegyed részét kiirtják belőle.

De azért minden idegen szóra mégsem mondunk halálos ítéletet. Vannak köztük nyelvhasználatunkba begyökeresedett, formájukban is megmagyarosodott szavak. Vannak megfelelő magyar szóval nem pótolhatók. Mert abban nem adunk igazat Tiszamartinak, hogy a pesszimistánál jobb a sötétlátó, vagy az optimistánál a derűlátó. Bizonyos körülmények között, jellemzésre, hangulati árnyalatok kidomborítására, a stílus változatosságainak, hajlékonyságának előmozdítására elkerülhetetlen olykor az idegen szavak használata. Ezt különben maga Tiszamarti Antal is megállapítja, csak kissé szűkkeblűn adja meg rá az engedélyt. Sőt ami azt illeti, idegen eredetű maga a pellengér szó is, a Pranger megmagyarosodott formája. Azt is készséggel elismerjük, hogy a nyelvtisztogatók bőven szolgálnak az eldobott idegen szó helyett a hasonló értelmű szavaknak egész sorával, mégis vannak esetek, amikor az ajánlott átírás mégsem ugyanaz, mint az eredeti

volt, sőt mernők mondani, egészen mást fejez ki. Babitsnak például szemére veti Tiszamarti ezt a mondatot: *Egy kulturált kor költőjének stilizáló mosztagdiája*. De amit helyette ajánl: «*Egy művelt kor költőjének alakító vágya*» ez semmiképen sem azt jelenti, amit Babits mondani akart. Csinján tehát a nyelvtisztogatással is! Nem kell okvetlenül minden idegen szót mindig tűzzel-vassal kiirtani. Viszont az írók is vigyázzanak, ha van jó magyar szó, tősgyökeres magyar kifejezés, ne használjanak idegen szót tudálékosságból, nagyképűségből, vagy csupán azért, mert hirtelen éppen az idegen szó jutott előbb eszükbe.

Ezek Tiszamarti általános kifogásai, de vannak részletekbe menő ellenvetései is. Bizony egész sereg hibás, magyartalan, németes, franciás kifejezést, rossz szórendet, helytelen mondatkötést olvas rá a kötet íróinak fejére. Sajnos, sokban igaza is van. De mégsem kell mindezt a helyes nyelvérzék hiányának rovására írni. Legtöbb hiba inkább elnézésből, a gondosság hiányából, egy kis pongyolaságból ered. De tagadhatatlanul hiba így is és abban a könyvben, amely éppen magyarságunk mibenlétét, lényegét, legsarkalatosabb természetét, legjellegzetesebb tulajdonságait akarja kimutatni és megvilágítani, kétszeres súllyal esik a latba. Minden tanulmányírónak ebből a szempontból is külön mérlegre kellett volna tenni írását.

Tiszamarti különösen két hibát emel ki csaknem minden író tanulmányából. Ez a két hiba tehát a kötet minden írójánál minduntalan visszatér. Azt hisszük azonban, hogy éppen ez a két leggyakrabban emlegetett hiba a legkevésbé súlyos, tehát igazában nem is hiba s felhánytorgatásával Tiszamarti Antal is elköveti azt a hibát, amelyben a legtöbb nyelvtisztogató szenved, hogy pápább akar lenni a pápánál. Tiszamarti kifogásolja, ha valaki több egyesszámú alany után többesszámú állítmányt használ. Szerinte föltétlenül egyesszámú állítmány kell. Ezt a szabályt azonban nem szabad ilyen ellentmondást nem tűrően felállítani. Mind a két változat helyes. Az egyesszámú állítmány talán zamatosabb, mondjuk inkább népiesebb. A magyar nép nagyon szereti az egyesszámot, annyira, hogy gyakran még többesszámú alany után is használ egyesszámú állítmányt, ha a többesszámú alany tulajdonképpen szorosan összetartozó egyetlen fogalmat fejez ki. Például a népdal így mondja: «*De a leányt szülei ellenezte*». Azonban nem vét a magyar nyelv ellen az sem, aki több egyesszámú alany után többesszámú állítmányt használ. A választást gyakran a mondat csengése, zenéje, a «prozódia» követelménye dönti el.

Másik sűrűn visszatérő kifogása az, hogy a vonatkozó névmást

vonzó szó előtt a tanulmányok írói nem használnak mutatónévmást. Szerinte nem szabad ezt mondani: Szép a ház, melyben lakom, hanem ez a helyes: Szép az a ház, melyben lakom. Szerény véleményünk szerint ez még a legkisebb hiba, sőt nem is hiba. Ez a kis koptatás, a mutatónévmás elhagyása olyan esetben, amikor semmi kétség nem fér ahhoz, melyik szóra mutat vissza a vonatkozó névmás, csak rövidíti, tömörebbé, hajlékonyabbá teszi a nyelvet. Legjobb költőinknél tömegével találunk erre példát. Eféle hibákon nyargalászni tehát kicsit már szörszálhasogatás számba megy. Az sem olyan fontos, hogy a nemcsak utána következő mellékmondatban föltétlenül a hanem is-t használjuk. Olykor elég a de is, az is pedig gyakran elmaradhat. Itt is a mondat zenéje szabhat irányt.

Tiszamarti helyesen kifogásolja a nál-nél németes használatát, de a minél kötőszót maga is helytelenül használja. A minél a relatív névmás ragozott formája, helyesen használjuk például a *minélfogva* kifejezésben. De a kötőszó helyesen *mennél*, például *mennél szebb, annál jobb*. Helytelenül használja Tiszamarti a lenne igét is. A lennét csak akkor használjuk helyesen, ha arról van szó, hogy valamiből valik valami, tehát valami lenne valamivé, például *sose lenne emberré, ha meg nem próbálná az életet*. Különben a helyes és magyaros kifejezés a volna. Tehát nem azt mondjuk, hogy: jó lenne egy kis nyaralás, hanem jó volna egy kis nyaralás. Ez a hiba általános nemcsak az itt szereplő írók műveiben, hanem úgyszólván mindenütt, de ezt Tiszamarti sehol sem kifogásolja. Abban sem értünk egyet vele, hogy előnyben csak személyt lehet részesíteni. Lehet bizony tárgyat is. Ilyen tilalma nincs a magyar nyelvnek. Sőt határozottan gazdagítja a nyelvet a megszemélyesítés a tárgyak és tárgyi kifejezések használatában.

Bizony csak bakafántoskodás, ha Tiszamarti felrójja Kodály-nak ezt a kifejezést: magasabb magyar dalirodalom máig sem tudott *kifejlődni*. Szerinte jobb volna ez kibontakozni. Miért? Az utóbbi nem is egészen egyértelmű az előbbivel és még hozzá kissé keresett is. Kifogásolja a «szerepet játszott» kifejezést is. Szerinte a helyes: szerepet vitt. A szerepet bizony játszáék és ez a kifejezés egészen helyes. A Tiszamartitól javalt szerepet vitt már inkább a német Rolle führen kifejezéshez formál. Vagy mert nem egyszerűen és igazán magyarosan: szerepel. Ez volna még a legjobb.

Folytathatnók a vitát sokáig, ha sorra vennénk minden kifogást. De ez fölösleges. Tagadhatatlan az, hogy nagyon sok

hibás kifejezést helyesen pécézett ki Tiszamarti a Pellengérben. Ám az sem kétséges, hogy nagy buzgalmában kissé túllőt a célon. Szórszálhasogató volt és sokszor a szálkát is gerendának nézte mások szemében. De egyáltalán nem szerencsés az a hang, amelyen ezt a Pellengérben teszi. Nagyon helyes a nyelvtisztogatás. Szükség van rá. De nem szabad túlzásba hajtani, mert akkor könnyen megmerevítjük, keresetté és papiros ízűvé tesszük a nyelvet.

Tanárr

ASSZONYISÁG ÉS SZELLEM

Kolléganőm másként állította fel az alternatívát: asszonyiség vagy szellem? ... A tengely várható győzelme folytán új Európa körvonalai bontakoznak ki, s ez irótlársnőmet arra indítja, hogy keseregjen az emancipált, magasabbrendű nő sorsa felett egy Spárta-szerű világban. Mert szerinte: «sivár asszonysors következik, vissza-süllyedés a fözökandé és stoppolófa mellé» ... Ez a következtetés túlpesszimista. Így lenne-e a jövőben? Kétkem. Igaz, hogy a fascista Olaszország és a hitlerista Németország a társadalom legkisebb sejtjét: a családot erősíti meg mindenképpen, s evégből visszautalja a nőt természetes hivatása körébe, de mi van ezen sajnálkozónivaló? A háborúelőtti évek fiús, tudálékos «doktorikisasszony»-tipusa éppen úgy a múlté, mint a bubihaj. Legyen nyugodt sőtélenlátó társnőm: az igazán tehetséges, kivételes, arrahivatott nő mindig megtalálta és megtalálja a helyét akár tudományos pályán, akár irodalomban, akár művészetben. Megtalálta Sapphotól mostandig. S azért, ha mellest, a családjával törődik, vagy — Uram bocsá! — még főzni is tud, — népies szólással — egyáltalán nem esik le az arany karikagyűrű az ujjáról. A női elnyomatás «sötét» századaira való célzás is legenda. A nő mindig megkapta a férjfiakéval arányos műveltséget, sőt néha túl is haladta ezt. Minthogy nálunk a múlt század negyvenes éveinek nagy

irodalmi reneszánsza sok tekintetben volt köszönhető a hazai hölgy széplelkek buzgólkodásának, irodalom-szeretetének, idegen nyelveken való kiművelésének. A jövendő Mme Curie vagy Lagerlöf Zelma tehát ne féljen: ezentúl se kallódik el, s nem kényserítik vissza zordul a konyhába. A tehetséges nő, ismétlem, mindig megtalálja a maga helyét, s kiívja az elismerést maga számára. Csak valóban az legyen! Mert arra igazán semmiféle szükség nincs, hogy unatkozó hisztérikáknál növeljék feleslegesen a szellemi proletáriátust. Ezeknek valóban jobb és hasznosabb, ha visszatérnek az elhagyott fözökandé és stoppolófa mellé! Kára nem származik belőle se a szellemnek, se az irodalomnak. Sőt!

Mme Sans-Gêne

A MAGYAR TÁVIRATI IRODA ÉS A MAGYAR NYELV

Örömmel látom, hogy a nyelvtisztítás milyen szép eredményt ér el mind tágabb körben. Tudom, hogy nem minden újítás gyökeresedik majd meg, de mégis csak tisztább, világosabb, magyarabb lesz nyelvünk, meg a nemzeti érzés is csak erősödik, ha jól beszélünk magyarul. Még szokatlan a ropogós «propaganda» helyett a «hírvetés», és a többi hasonló szó, de minden új szokatlan, még a jó is. Azonban az idegen szavaknál is veszedelmesebbnek hiszem az idegen eszjárást tükröz

mondatszerkezetet, meg kifejezést. Egyik legelterjedtebb idegen eredetű szokás az igét főnévre és igére bontja fel: pl. ma már nem sétálnak az emberek, hanem «sétát tesznek», nem leülnek, hanem «helyet foglalnak». Hivatalos nyelvünkben burjánzanak különösen az eféle gyomok. Nem kicsinyeskedés, hogy erről beszélek, mert nem pusztán nyelvtani fontoskodás ez, hanem, úgy érzem, egész észjárásunkat hamisítja meg. Ha csak «sétálok», akkor egyszerűen megállapítok valamit, de ha «sétát teszek», akkor már nehezebben, s egyúttal nagyképűbben beszélek. Őszintén bevallom, anynyira megcsömöröltem ettől a magyartalanságtól, hogy már valósággal bogaram lett. Ezért multkor este, amikor a rádió esti híreit közölte, kijegyeztem a következőket: összhangban állának (helyesen: összhangzanak), megbeszélést folytat (megbeszél), zavar-keltés (zavarás, zavargás, megzavarás), betekintést enged (!!)

(megvizsgálhatjuk), támadást intéz, támadást vezet (támad), javaslatot terjeszt (javasol), beszámolót mond (beszámol), állást foglal (mond, kijelent). Magam is megijedtem ettől az eredménytől. Nem hittem volna, hogy körülbelül tizenöt-husz perc alatt ilyen gyakran támadják meg a magyar nyelvet és észjárását.

Az már meg sem lepett, hogy a bemon-dót is megihlette ez a stílus, és így búcsúzott: «Legközelebbi hírmondásunk éjjél után öt perccel lesz». Azaz: nem híreket mondunk, hanem «hírmondásunk lesz».

Tudom, hogy nem a rádió a hibás, hiszen igyekszik tisztogatni, ahol tud. Halász Gyula szellemes előadásai sokat használnak. Azt is tudom, hogy híreit a Magyar Távirati Irodától kapja. De a Távirati Irodában a fordítók csak idegen nyelveken tudnak, magyarul nem? Ha nincs rádiójuk, hogy meghallgassák a nyelvvédő előadásokat, mért nem sétálnak «az éter hullámainak» közvetítése nélkül igazítsák őket útba.

Ha korszerű ember volnék, most meg kellene vádolnom a Távirati Irodát azzal, hogy szándékosan megrontja a magyar észjárását, idegen szellemet terjeszt a rendelkezésére álló félhivatalos hatalommal, követel-nem kellene, hogy a hírek fogalmazóit pedig végezzék ki, vagy legalább tizenöt-husz évre csukják be. De mivel egy kicsit régi módi ember vagyok, azt hiszem, egyszerűbben is lehetne orvosolni a hibát. Például, ha szólna valaki a híreket fordító és fogalmazó uraknak, hogy erre is vigyázzanak.

Akadékos Balázs